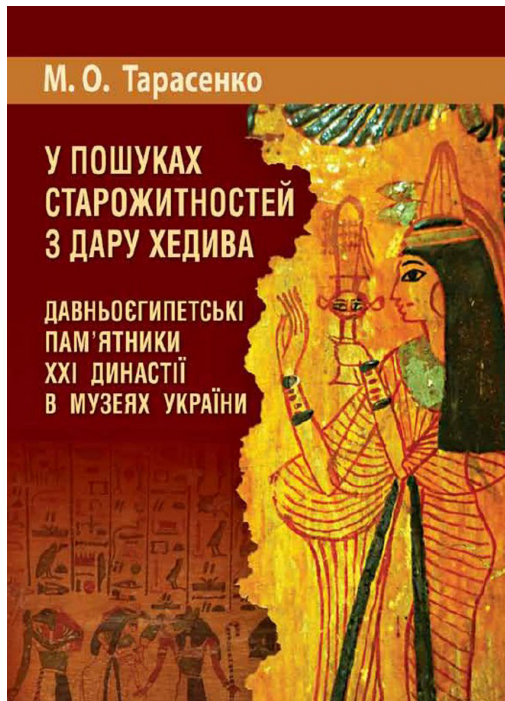

**The History of One Lot with Artefacts from Bab el-Gusus.
Review on: Tarasenko M. O. In Search of Antiquities
from the Gift of Khedive. Ancient Egyptian Objects of the 21st Dynasty
in the Museums of Ukraine. Kyiv: IS NANU, 2019. 316 p.**

T. Sebta

PhD (History)

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography
and Source Studies of the NAS of Ukraine
4, Tryokhsviatytska Str., Kyiv, 01001, Ukraine
sebta@ukr.net

The essay reviews the monograph of Mykola Tarasenko “In Search of Antiquities from the Gift of Khedive. Ancient Egyptian Objects of the 21st Dynasty in the Museums of Ukraine”. This book refers to the study of the fate of the ancient Egyptian artefacts of the 21st Dynasty from the lot VI discovered in region of Deir el-Bahri in the Bab el-Gusus Cache in 1891 and presented by Khedive Abbas Hilmi II to the Russian Empire in 1893 as well as the other artefacts of the 21st Dynasty stored in Ukrainian museums. Moreover, the author considered the funeral inventory of the 21st Dynasty by example of Ne-

sitaudjatakhet, a priestess buried in the Bab el-Gusus Cache. The monograph demonstrates the deep and overall development of the research topic by the author.

Keywords: Ancient Egypt, 21st Dynasty, Bab el-Gusus, khedive, lot VI, Deir el-Bahri

Т. М. Себта

**ІСТОРІЯ ОДНОГО ЛОТА
ЗІ СТАРОЖИТНОСТЯМИ З БАБ ЕЛЬ-ГУСУС.
РЕЦ. НА: ТАРАСЕНКО М. О.**

**У ПОШУКАХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ З ДАРУ ХЕДИВА.
ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКІ ПАМ'ЯТНИКИ ХХІ ДИНАСТІЇ
В МУЗЕЯХ УКРАЇНИ. КИЇВ: ІС НАН УКРАЇНИ, 2019. 316 с.**

До переломних подій 1917–1921 рр., коли Україна встигла здобути незалежність, вийшовши з-під влади Російської та Австро-Угорської імперій, і знову її втратити, опинившись у складі Польщі і більшовицької держави, у музейних зібраннях – муніципальних, церковних, університетських, приватних, – що сформувалися до цього часу на українських теренах, були вже значні збірки давньоєгипетських пам'яток. Кожна з них мала своє індивідуальне походження. Однак в історії походження деяких збірок була одна спільна подія, що збагатила їх артефактами ХХІ династії (1069–945 до н. е.), царського дому, який поклав початок Третьому перехідному періоду (1069–664 до н. е.) в історії Стародавнього Єгипту. Саме ця подія лягла в основу монографічного дослідження М. Тарасенка, який простежив долю пов'язаних з нею давньоєгипетських пам'яток ХХІ династії та інших пам'яток цієї династії, що опинилися в музейних зібраннях України.

Йдеться про дар правителя Єгипту хедива Аббаса II Хільмі (1874–1944) давньоєгипетських артефактів ХХІ династії, сформованих у лот № 6, Російській імперії в 1893 р. Ці артефакти походили з тайника Баб ель-Гусус, виявленого в місцевості Дейр ель-Бахрі в 1891 р. Це було найбільше з досі виявлених колективних поховань аристократії Стародавнього Єгипту, яку становили фіванські жерці та жриці Амону періоду ХХІ династії. Було виявлено 153 поховання (108 персоналізованих і 45 анонімних), 254 саркофаги (101 подвійний і 52 одинарних) та велику кількість поховального інвентарю (скриньки для ушебті, самі ушебті, дерев'яні статуетки Осіріса, канопи, поховальні папіруси тощо). Знахідок було так багато, що хедив Аббас II Хільмі розпорядився більшу частину з них подарувати дружнім державам. Загалом було сформовано 17 лотів, з яких Російській імперії дістався лот № 6.

Єгипетські старожитності цього лота в шести ящиках надійшли 1894 р. в Одесу, де протягом 1894–1895 рр. були розподілені на 10

приблизно рівних частин і передані різним навчальним закладам імперії в дев'яти містах. Єгипетські артефакти з “дару хедива” отримали: 1) Московський імператорський університет, 2) Київський імператорський університет Св. Володимира, 3) Казанський імператорський університет, 4) Новоросійський (Одеський) університет, 5) Харківський імператорський університет, 6) Варшавський імператорський університет, 7) Юр'ївський (Тартуський) імператорський університет, 8) Гельсінгфорський (Гельсінкський) імператорський університет, 9) Товариство заохочення мистецтв, Санкт-Петербург, 10) Центральне училище технічного малювання барона А. фон Штігліца, Санкт-Петербург [Тарасенко 2020, 19–20].

Коротко викладену вище історію лота № 6 (“дар хедива”), надходження його артефактів в Одесу та подальшого розподілу їх між навчальними закладами Російської імперії ґрунтовно, на підставі численних документів і публікацій висвітлив М. Тарасенко в зазначеній монографії. Він переконливо дійшов висновку, підтвердивши його документами в додатку, що навчальні заклади, які мали отримати єгипетські старожитності з дару хедива, були визначені на найвищому рівні в Санкт-Петербурзі, а саме в Міністерстві Імператорського двору, а безпосередній розподіл на місці здійснив історик-антикознавець, професор кафедри класичної філології Новоросійського (Одеського) університету О. М. Деревицький, якому допомагав історик-мистецтвознавець, екстраординарний професор зазначеного університету О. А. Павловський.

Найвагомішим здобутком монографії М. Тарасенка є, на нашу думку, результати дослідження долі давньоєгипетських артефактів з лота № 6, їхньої атрибуції, визначення їхньої сучасної локалізації, особливо з огляду на те, що зберігаються сьогодні вони не просто в різних містах, а в різних країнах – Україні, Росії, Польщі, Фінляндії. Вражає обсяг опрацьованого матеріалу – документів, публікацій, фотографій, безпосередньо самих артефактів; широка географія наукових пошуків – Київ, Одеса, Харків, Санкт-Петербург, Москва, Воронеж, Казань, Варшава, Гельсінкі, Каїр, Єреван – і це стосується лише одного напрямку дослідження. А були ще Львів, Золочів, Флоренція, Турин, Неаполь та інші міста, пов'язані з дослідженням інших єгипетських старожитностей періоду ХХІ династії, які не походили з дару хедива, але є в музеях України.

Автору також довелося дослідити історію багатьох реорганізацій музейних установ у 1920–1930-х рр. і пов'язані з ними та подіями Першої і Другої світових війн численні переміщення та розпорощення єгипетських збірок, особливо в Україні, протягом 1910–1950 рр. Спираючись на глибокі фахові знання безпосередньо з єгиптології, пам'яткознавства Стародавнього Єгипту, застосовуючи порівняльно-критичний метод, автор зумів у сумнівних випадках визначити належність або неналежність того чи іншого артефакту до періоду XXI династії або його походження з тайника Баб ель-Гусус. Такий мультидисциплінарний підхід і скрупульозна праця дали свої добрі результати.

Автор встановив, що Юр'ївська (Тартуська) частина лота № 6 була евакуйована 1916 р. через події Першої світової війни у Воронеж, де зберігається й донині у Воронежському обласному художньому музеї ім. І. М. Крамського. Повністю збереглися Гельсінська та Казанська частини лота № 6, тепер вони в зібраннях відповідно Національного музею Фінляндії та Національного музею Республіки Татарстан. Майже повністю збереглася Московська частина лота № 6 – саркофаг Іуесанх і ушебті. Тепер вони у фондах Державного музею образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна. Там же, на думку М. Тарасенка, має бути й пелена мумії. З двох Петербурзьких частин лота № 6 збереглися обидві мумійні кришки – тепер у Державному Ермітажі, з 18 ушебті, які були відправлені в Петербург, також в Ермітажі зберігаються 4 ушебті, ще одне ушебті – у Єревані. З Варшавської частини зберігся лише саркофаг та два ушебті – тепер у Варшавському національному музеї. Скринька для ушебті, на думку М. Тарасенка, втрачена в роки Другої світової війни.

З Київської та Одеської частин збереглися великі артефакти – саркофаг Несмут та зовнішній саркофаг Несітауджатахет, обидва тепер в Одеському археологічному музеї НАН України. З Одеської частини збереглися пелена мумії, 3 ушебті, а дві скриньки для ушебті втрачені. Два ушебті з Київської частини автор ідентифікував у Державному Ермітажі, правильно зазначивши, що потрапити туди зі свого довоєнного місця зберігання в Центральному історичному музеї ім. Т. Г. Шевченка (ЦІМ), нині Національний музей історії України, вони могли внаслідок вивезення їх у Німеччину та післявоєнної реституції [Себта 2013; Радієвська... 2018],

інші 8 ушебті потребують подальших пошуків. Мумійну пелену з Київської частини лота № 6 автор виявив в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського у фонді VIII (Архів і зібрання рукописів Університету Св. Володимира). Причому варто зазначити, що автор аргументовано точно ідентифікував мумійну пелену, але інформацію про це чомусь розмістив у розділі III, де йдеться про єгипетські старожитності періоду XXI династії в музеях України, які не походили з дару хедива. Через це створюється враження, що автор невпевнений у своїх висновках. Щоправда, у покликанні 1 на с. 72 М. Тарасенко пояснює цю непевність тим, що не знає, коли цей артефакт міг бути переданий у відділ рукописів Бібліотеки Академії наук УРСР (нині ІР НБУВ) з Центрального історичного музею ім. Т. Г. Шевченка.

Щодо Харківської частини лота № 6 авторка цих рядків повністю розділяє висновок М. Тарасенка, що загинула вона в лютому 1943 р. під час пожежі в будинку Педагогічного інституту (вул. Сумська, 33), куди ще в 1942 р. за розпорядженням окупаційної влади були перевезені зібрання Українського державного історичного музею ім. Г. С. Сковороди (нині Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова) [Рибальченко 1996], у складі яких перебувала єгипетська збірка з тайника Баб ель-Гусус. На жаль, автор припустився технічної помилка, назвавши роком загибелі збірки 1942 рік.

До важливих здобутків автора монографії в розрізі атрибуції та локалізації артефактів з дару хедива варто віднести дві складені ним таблиці ушебті, які йому вдалося атрибутувати, навівши дані різних джерел, локалізувати або встановити їхню долю (як правило, *втрачені*). У таблиці № 1 “Ушебті лота № 6” це атрибутовані ушебті з їхньою локалізацією – всього 46 одиниць, серед яких є втрачені, а в таблиці № 2 “Список відомих об’єктів лота № 6” перелічено 50 ушебті, серед яких також зазначено втрачені. Таблиці не так легко піддаються розумінню. Наприклад, у табл. № 1 варто було б розшифрувати назву останньої колонки “Доповнення” як “сучасне місце зберігання” та “інвентарний номер”. Те саме стосується й останньої колонки табл. № 2 в розділі “Ушебті”.

Своє дослідження давньоєгипетських артефактів XXI династії з дару хедива (лот № 6) М. Тарасенко доповнив науковим описом

(атрибуція, провенієнція) інших єгипетських старожитностей періоду XXI династії, які зберігаються нині в музеях України і не походили з тайника Баб ель-Гусус. Це кришка та корпус анонімого чоловічого саркофага XXI династії в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, що були придбані Б. Ханенком у Каїрі в 1903 р. і подаровані Київському міському музею старожитностей та мистецтв. Це фрагмент мумійної кришки жіночого саркофага та фрагмент бокової стінки саркофага Мутемуй, які відповідно зберігаються у Львівському музеї історії релігії та Музеї східного мистецтва в Золочівському замку. Обидва артефакти походили з колекції князів Любомирських.

Це також ушебті Панефернефера з Полтавського красназвочного музею ім. В. Кричевського; 29 інвентарних номерів давньоєгипетських тканин (52 фрагменти) та 11 ушебті в Одеському археологічному музеї НАН України.

Завершив своє монографічне дослідження М. Тарасенко, на нашу думку, дуже вдало розділом “Поховальний інвентар Несітауджатахет”. На прикладі цього поховання автор узагальнив дані попередніх розділів щодо численних об’єктів поховального інвентарю періоду XXI династії в контексті традицій та тенденцій поховального обряду того часу.

Є невеличкі дрібні неточності, інколи технічного характеру, які не впливають ні на висновки, ні на наукове значення монографії М. Тарасенка. Зокрема, прізвище старшої екскурсоводки Лаврського музею культур та побуту О. І. Баланиної зустрічається на с. 35 як Баланина і Баланіна – правильно останнє [Геппенер-Лінка 2003]. На с. 31 в покликанні 6 згадується “Інвентарна книга відділу Скіфії та грецьких колоній Причорномор’я” ЦІМ з інв. №№ ас-13277–13500, але під цими номерами записані єгипетські старожитності, а книга починається з № ас-13090. У 1936 р. ЦІМ вже розміщувався на території Києво-Печерської лаври (тоді Музейне містечко). У цей рік активно перевозилися його збірки з будинку по вул. Кірова, 29 (нині М. Грушевського, 6). Два роки по тому співробітники ЦІМ лише розробляли і готували експозицію, яка відкрилася 1 травня 1938 р. [Себга, Качан 2016, 179].

Є також зауваження до оформлення опублікованих у додатку документів і власне монографії. У заголовку до документа не варто вказувати легенду, тобто звідки походить документ. Легенда

вказується курсивом внизу після опублікованого документа праворуч. У ній, крім місця зберігання документа, потрібно ще зазначити “оригінал”/“копія”, “рукопис”/“машинопис”, бажано вказати, чим написано (чорнило/туш/олівець) та який папір (цигарковий / з водяними знаками та ін.). Дуже важко працювати з ілюстраціями, які не мають підписів, а лише загальний перелік ілюстрацій, так, як це зроблено в цій монографії. Має бути перелік ілюстрацій із вказівкою джерела ілюстрації, а ілюстрації мають супроводжуватися підписами. Водночас у підписі за наявності переліку ілюстрацій джерело походження можна не вказувати.

Підкреслимо ще раз, що зазначені недоліки в оформленні жодним чином не вплинули на якість монографічного дослідження М. Тарасенка “*У пошуках старожитностей з дару хедива. Давньоєгипетські пам’ятники XXI династії в музеях України*”. Ця монографія написана на високому науковому рівні, вирізняється всебічністю дослідження і глибиною аналізу, спирається на широку історіографічну та джерельну базу, містить детальні покликання та супроводжується публікацією в додатку численних ілюстрацій і документів. Автор добре знається на своїй темі, залучаючи до порівняння з об’єктами свого дослідження дотичні або подібні артефакти з інших музеїв світу. Монографія М. Тарасенка є великим кроком уперед у дослідженні долі єгипетських збірок українських музеїв, їхньої атрибуції та встановленні походження окремих артефактів з цих збірок.

ЛІТЕРАТУРА

Генпенер-Лінка Н. В. Спогади про Всеукраїнське музейне містечко 1929–1939 рр. Публікація С. Білокона / **Лаврський альманах**. № 11. Київ, 2003.

Радієвська Т., Себта Т., Сорокіна С. З історії збірань Національного музею історії України: переміщення на Захід та реституція збірок у 1943–1948 рр. // **Науковий вісник Національного музею історії України**. № 3. Київ, 2018.

Рибальченко Л. Л. Харківський історичний музей в період німецької окупації 1941–1943 рр. // **Культура України**. № 3. Харків, 1996.

Себта Т. М. Мюнхенська систематична Картотека власності мистецьких об’єктів (1945–1952): перспективи дослідження

повоєнної реституції українських культурних цінностей // **Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження** / Упоряд. В. Піскун. Київ, 2013.

Себта Т. М., Качан Р. І. (упоряд.). **Києво-Печерська Лавра у часи Другої світової війни: Дослідження. Документи**. Київ, 2016.

Тарасенко Н. А. Новые сведения о распределении египетских древностей из “дара хедива”, 1894–1895 гг. (по документам из РГИА) // **Восток (Oriens)**. № 6. Москва, 2020.

REFERENCES

Geppener-Linka N. V. (2003), “Spogady pro Vseukrains’ke muzeyne mistechko 1929–1930 rr. Publikaciya S. Bilokonya”, *Lavrs’kyj al’manakh*, No. 11, pp. 142–75. (In Ukrainian).

Radiev’s’ka T., Sebta T. and Sorokina S. (2018), “Z istorii zibran’ Nazional’nogo muzeyu istorii Ukrainy: peremishchennya na Zakhid ta restytuziia zbirk u 1943–1948 rr.”, *Naukovyj visnyk Nazional’nogo muzeyu istorii Ukrainy*, No. 3, pp. 15–52. (In Ukrainian).

Rybal’chenko L. L. (1996), “Kharkivs’kyj istorychnyj muzej v period nimec’koi okupacii 1941–1943 rr.”, *Kul’tura Ukrainy*, No. 3, pp. 62–71. (In Ukrainian).

Sebta T. M. “Myunkhens’ka systematychna Kartoteka vlasnosti mystec’kykh obyektiv (1945–1952): perspektyvy doslidzhennya po-voennoi restytucii ukrains’kykh kul’turnykh cinnostey”, in V. Piskun (ed.), *Zagartovana istoriyeu. Yuvileynyj zbirnyk na poshanu profesora Nadii Ivanivny Myronec’ z nagody 80-littyia vid dnya narodzhennya: zb. nauk. prac’*, Instytut ukrains’koi arkhoeografii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs’koho NAN Ukrainy, Kyiv, pp. 221–36. (In Ukrainian).

Sebta T. M., Качан R. I. (eds) (2016), *Kyevo-Pechers’ka Lavra u chasy Druhoyi svitovoyi viyny: Doslidzhennya. Dokumenty*, Vydavets’, Oleh Filyuk, Kyiv. (In Ukrainian).

Tarassenko N. A. (2020), “Novye svedeniya o raspredelenii egi-petskikh drevnostej iz “dara khediva”, 1894–1895 gg. (po dokumen-tam iz RGIA)”, *Vostok (Oriens)*, No. 6, pp. 223–41. (In Russian).